

Geachte voorzitter, dames en heren,

Detentie en mensenrechten

Jos Silvis*

Amersfoort, 2 November 2015

1. Op 10 april 2011 wordt in Gyüre, een plaats in het oosten van Hongarije, een straatroof gepleegd (zonder verder erg, zouden de Vlamingen zeggen). De politie is snel ter plaatse en pakt de verdachte onmiddellijk op. Eenmaal op het politiebureau blijkt de verdachte niet goed te kunnen spreken. De politie schakelt daarom een gebarentolk wordt in. De verdachte legt een bekentenis af en hij ondertekent met een onduidelijke kriebel een door de politie getypte verklaring, zonder bijstand van een advocaat. Vervolgens verblijft de verdachte drie maanden in voorarrest. Dan wordt duidelijk dat de verdachte volledig doofstom is en een IQ heeft van 39; bovendien is hij analfabeet. Van de officiële gebarentaal begrijpt hij niets. Dat alles had bij de politie bekend kunnen zijn, gezien zijn antecedenten.

Namens de betrokkene wordt een klacht ingediend bij het Europees Hof voor de rechten van de mens.¹ Het Hof oordeelt dat een bijzonder kwetsbare persoon op een wijze behandeld moet worden die past bij zijn eigenschappen en omstandigheden; ook als verdachte. Die norm was geschonden. De betrokkene was maandenlang opgesloten, zonder dat hij had kunnen begrijpen waarom en hij had in voortdurende angst verkeerend voor de gevangenen rondom hem; dat hij was mishandeld en verkracht werd niet bewezen, maar hij was door de detentie feitelijk afgesneden geweest van zijn moeder, de enige persoon met wie hij kon communiceren.

De zaak is een eenvoudig voorbeeld uit de duizenden zaken die zich jaarlijks aandienen bij het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Vele van die klachten gaan over detentie-omstandigheden en over het onvoldoende rekening houden met eigenschappen van betrokkenen.

2. Het is gebruikelijk om sprekend over detentie en mensenrechten te benadrukken dat de ***menselijke waardigheid*** centraal moet staan. Gedoeld wordt dan op de waardigheid van de gedetineerde als menselijke persoon.

Mr. J. Silvis is rechter in het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

¹ Z.H. v. Hungary (application no. 28973/11) 8 November 2011

Maar de nadruk kan ook gelegd worden op de waardigheid van de mensen die verantwoordelijk zijn voor de opsluiting en voor de wijze van behandeling van gevangenen. Dat is uiteindelijk een collectief te dragen verantwoordelijkheid. De waardigheid van de samenleving is in het geding. In het Europees verdrag voor de rechten van de mens zijn het de Partijen (lees : de Staten), leden van de Raad van Europa, die hebben beloofd om de fundamentele rechten en vrijheden binnen hun rechtsmacht te garanderen. Staten horen die rechten te verzekeren. Het Europees Hof voor de rechten van de mens ziet erop toe dat Staten hun belofte nakomen. Iedere burger en dus ook de veroordeelde gevangene of de opgesloten geesteszieke persoon die stelt zelf slachtoffer te zijn van schending van mensenrechten, kan daarover in Straatsburg klagen, nadat eerst de nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput. Maar het is natuurlijk veel beter om te voorkomen dat er reden is om te klagen. Ik ben ervan overtuigd dat Commissies van Toezicht in belangrijke mate preventief bijdragen aan het voorkomen van schendingen van mensenrechten in inrichtingen. Uw taak is daarom zeer belangrijk.

3. Uitgangspunt van het Europese Hof voor de rechten van de mens is dat personen die tot een vrijheidsstraf zijn veroordeeld, behalve die vrijheid overigens alle fundamentele rechten behouden. Mensenrechten stoppen niet bij de poort van de gevangenis. Ook veroordeelden mogen daarom niet worden onderworpen aan meer leed dan redelijkerwijs inherent is aan vrijheidsberoving.² Opgeslotenen behouden het recht op een humane behandeling, het recht op een privéleven en dus het recht op communicatie met de buitenwereld en het recht op bezoek, het recht van de vrijheid van meningsuiting en het recht op de vrijheid van godsdienst om enkele van de mensenrechten te noemen.³

² Zie Valašinas v. Lithuania, no. 44558/98, § 102, ECHR 2001-VIII, and Kudła v. Poland [GC], no. 30210/96, § 94, ECHR 2000-XI).

³ Dat kan bijvoorbeeld ook respectering van dieetwensen raken: CASE OF JAKÓBSKI v. POLAND (Application no. 18429/06) 7 December 2010

“52. According to the applicant's religion he was supposed to have a simple meat-free diet. He merely asked to be granted a vegetarian diet, excluding meat products (see paragraph 12 above). The Court notes that his meals did not have to be prepared, cooked and served in a prescribed manner, nor did he require any special products (see, mutatis mutandis, D and E.S. v. United Kingdom, no. 13669/88, Commission decision of 7 March 1990, Decisions and Reports (DR) 65, p. 245; X v. United Kingdom, no. 5947/72, Commission decision of 5 March 1976, Decisions and Reports (DR) 5, p. 8). Unlike in the latter case, he was not offered any alternative diet, nor was the Buddhist Mission consulted on the issue of the appropriate diet. The Court is not persuaded that the provision of a vegetarian diet to the applicant would have entailed any disruption to the management of the prison or to any decline in the standards of meals served to other prisoners.”

De praktijk laat zien dat er in Europa nog altijd heel veel mis is in detentie en wel op een heel basaal niveau. Verscheidene Europese landen stoppen gevangenen in slecht verlichte, nauwelijks geventileerde ruimtes zonder behoorlijke hygiënische voorzieningen, waar parasieten, zoals kakkerlakken en bedluizen gedijen. Gedetineerden hebben daar de beschikking over vaak minder dan 3 m² per persoon, zij hebben vaak geen gelegenheid sanitaire behoeften in afgescheiden ruimtes te doen, zijn slachtoffer van geweldpleging door gevangenenbewaarders of door mede-gevangenen,⁴ zij worden veelvuldig blootgesteld aan rokende medegevangenen, worden onvoldoende gelucht en aan hun medische, psychiatrische en psychologische zorg wordt nauwelijks aandacht gegeven. Dat leidt in individuele zaken keer op keer tot veroordelingen van het desbetreffende land wegens schending van de mensenrechten; met name van artikel 3 EVRM wegens inhumane behandeling.

4. Hoe de omstandigheden zijn in de gevangenissen (penitentiaire inrichtingen), is bij het EHRM vooral bekend door de rapporten van van het CPT, het ‘Europees Comité voor de Preventie van Foltering en Onmenselijke of Vernederende Behandeling of Bestrafing’. Dat Comité van de Raad van Europa organiseert per land periodiek en incidenteel bezoeken aan plaatsen waar mensen zijn gehuisvest die op enigerlei wijze van hun vrijheid zijn beroofd door de overheid, om te beoordelen hoe deze mensen worden behandeld. De periodieke bezoeken van het CPT worden ook aan Nederland om de vijf jaar gebracht. In 2016 zal het Comité Nederland weer bezoeken en het is goed om te weten dat de Delegaties van het CPT niet alleen onbepaald toegang hebben tot de instellingen en het recht hebben zich vrijelijk door deze instituten te bewegen. Het CPT voert ook privégesprekken met mensen die worden vastgehouden en het heeft toegang tot iedereen die informatie kan verschaffen. Het CPT verwerkt de bevindingen en zendt een gedetailleerd verslag naar de autoriteiten van het bezochte land. Dit verslag bevat ook aanbevelingen, opmerkingen en verzoeken om informatie. Het Comité krijgt altijd een gedetailleerde reactie op de in het verslag genoemde kwesties. Regeringen beantwoorden de door het CPT gestelde vragen en doen in de regel ook toezeggingen om de zaken beter op orde te brengen. Dat toezicht werkt op een vruchtbare wijze.⁵

⁴ Stasi v. France 20 October 2011; Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine 3 October 2013; D.F. v. Latvia (application n° 11160/07) 29 October 2013.

⁵ De laatste jaren zijn er ook rapporten van het CPT verschenen over de detentie op de Caraïbische eilanden in het Koninkrijk en over de gedwongen terugkeer van vreemdelingen.

5. Zoals gezegd, behouden gedetineerden tijdens de tenuitvoerlegging van een vrijheidsstraf in beginsel alle fundamentele rechten, behoudens hun vrijheid. Het is van belang in dit verband een onderscheid te maken tussen *absolute* en *relatieve* rechten. **Absolute rechten**, zoals het recht op leven (artikel 2) en het recht om niet te worden onderworpen aan onmenselijke of vernederende behandeling of foltering (artikel 3) mogen niet worden beperkt op welke grond dan ook. **Relatieve rechten** (als het recht op privéleven, recht van meningsuiting) kunnen wel onderhevig zijn aan beperkingen, maar dan alleen volgens de wet/regels, indien noodzakelijk in een democratische samenleving, met een legitiem doel en in verhouding tot de omstandigheden van het geval.

Rechtmatige detentie

6. Juridisch gesproken lijkt de *rechtmatigheid* van detentie tamelijk simpel te zijn. De rechtmatigheid van de detentie dient om willekeur te voorkomen. Er geldt een uitputtende lijst van toegestane gronden waarop personen kunnen worden beroofd van hun vrijheid, bijvoorbeeld vanwege een veroordeling door een rechtbank. Maar ook al lijkt het eenvoudig aan de rechtmatigheid van de detentie te voldoen, Nederland is door het EHRM toch een aantal keren op de vingers getikt.

In de zaken **Brand, Morsink en Nelissen** ging het om verminderd toerekenbare veroordeelden, mensen met een persoonlijkheidsstoornis of bijzondere beperking, die in afwachting van de plaatsing in een tbs-inrichting na het uitdienen van een gevangenis straf in wachttijd detentie zaten.⁶ Bij arresten van 11 mei 2004 en 5 april 2011 oordeelde het Hof telkens unaniem, dat er sprake was van een overtreding van artikel 5 EVRM (betreffende vrijheidsberoving) vanwege de te lange passantentijd voor de toelating tot een kliniek. Het Hof nam in overweging dat een structureel gebrek aan capaciteit in vrijheidsstraffen klinieken al was geïdentificeerd in 1986 en dat er geen aanwijzingen waren dat de betrokken autoriteiten werden geconfronteerd met een uitzonderlijke en onvoorzien situatie. Volgens de Hoge Raad kon uit de uitspraken van het EHRM inzake Brand en Morsink worden afgeleid dat de termijn van drie maanden, die voor de toentertijd toegepaste selectieprocedure aanvaardbaar was, met niet meer dan een paar weken mocht worden verlengd en dat de totale aanvaardbare termijn in de betrokken periode dus ten hoogste vier maanden mocht omvatten.⁷ In December 2014 heeft de Nederlandse regering aan het Comité van Ministers laten weten

⁶ BRAND v. the Netherlands Judgment of 11 May 2004 Application no. 48865/99 MORSINK v. the Netherlands Judgment of 11 May 2004 and Application no. 6051/07 NELISSEN v. the Netherlands Judgment of 5 April 2011

⁷ ECLI:NL:HR:2007:BB5074, 21 december 2007

welke gevolgen zijn verbonden aan deze veroordelingen. De uitleg is door het Comité van Ministers van de Raad van Europa inmiddels geaccepteerd als een behoorlijke executie van de arresten van het Hof.

De TBS-praktijk heeft ook in 2012 nog tot problemen geleid. In de geruchtmakende zaak **Van der Velden** was de overschrijding van de *gemaximeerde duur van TBS* aan de orde in het geval van veroordeling wegens misdrijven waarbij geen inbreuk op lichamelijke integriteit in het geding is.⁸ Van der Velden zat in TBS terwijl de maximumduur van vier jaar er al op zat, zo oordeelde het EHRM. De Nederlandse autoriteiten (incl. de rechters) zouden niet goed hebben opgelet. Er werd daarna even gevreesd dat honderden veroordeelden te lang vast zouden zitten of onbedoeld vervroegd zouden moeten vrijgelaten. Dat bleek later mee te vallen, maar er is alle reden voor meer duidelijkheid. De verlengingsrechter dient zich voor wat betreft de maximering te spiegelen aan het oordeel van de opleggingsrechter. Van rechters mag worden gevergd dat zij bij de oplegging van een maatregel duidelijk aangeven in veroordelende vonnissen en arresten of een opgelegde tbs gemaximeerd is of niet.

De rechtmatigheid van detentie heeft dus meer dan eens problemen opgeleverd.

Als de vrijheidsberoving op zichzelf genomen wel rechtmatig is, dan komt het vervolgens aan op de uitvoering. De sancties moeten worden uitgevoerd met respect voor de mensenrechten.

Veiligheid

7. Detentie is een inbreuk op een relatief recht. Die kan gepaard gaan met verre gaande beperkingen die aan gedetineerden worden opgelegd.

Een voorbeeld daarvan biedt de zaak Messina tegen Italië. Messina was in Italië veroordeeld wegens mafia-achtige activiteiten, waarvoor hij een aantal gevangenisstraffen kreeg. Op basis van een decreet van de minister van Justitie werd hij onderworpen aan een bijzonder gevangenisregiem met het oog op de openbare orde en veiligheid. Het decreet hield verschillende beperkingen in, zoals geen toegang tot een telefoon, beperkingen op het bezoeken van familieleden en contacten met andere gevangenen, verbod op deelname aan culturele, recreatieve en sportieve activiteiten en een verbod op

⁸ CASE OF VAN DER VELDEN v. THE NETHERLANDS 21203/10 , 31/07/2012

werkzaamheden, beperkte toegang tot lichaamsbeweging in de buitenlucht, censuur van correspondentie. In de loop der tijd trad wel enige versoepeling van het regiem op. In nationale procedures waren de beperkingen door de Italiaanse rechters geaccepteerd. Het CPT had twijfels bekend gemaakt over de noodzaak van een aantal van de beperkingen met name aangaande het verbod op deelname aan culturele, recreatieve en sportieve activiteiten, het verbod op het werk en de beperkingen op bezoeken en toegang tot lichaamsbeweging in de buitenlucht. Toch leidden de klachten van Messina in Straatsburg niet tot een veroordeling van Italië. Het Hof achtte de speciale regeling met het oog op de gevaren die met de mafia samenhangen niet buitensporig (zie *Messina v. Italië*, nr. 25498/94, EVRM 1999- V). Uit die zaak blijkt dat het Hof veel oog heeft voor de belangen van veiligheid die door de Staat naar voren worden gebracht. Van belang is dat de opgelegde maatregelen evenredig zijn aan de veiligheidsbelangen en ook concreet noodzakelijk.

Bekende zaken waarin het Hof de nationale afwegingen eveneens heeft geaccepteerd, betreffen:

Ramirez Sanchez v. France 4 July 2006 (Grote Kamer)

Deze zaak betreft **Carlos de Jakhals** een wereldwijd bekende terrorist die acht jaar lang in eenzame opsluiting verbleef in Frankrijk. Volgens het Hof leverde die solitaire detentie geen schending op van mensenrechten gezien het gevaar en de noodzaak van maatregelen. Op het moment van de het oordeel van het Hof was het regime al enige maanden versoepeld. Het Hof gaf wel aan de zorgen van het CPT te delen over de lange termijn-effecten van eenzame opsluiting. Ook werd aangegeven dat een eventueel noodzakelijke afscheiding van een persoon gepaard moet gaan met periodieke controle van de fysieke en mentale conditie van de betrokkene.

In de zaak **Khider v. France**, 1 October 2013 (decision on the admissibility) gaat het om een *hoog risico profiel* van een gedetineerde die veelvuldig is ontsnapt. Ook hier was de persoon in afzondering geplaatst en bovendien enkele malen verplaatst. De minimum grens van inhumane behandeling was volgens het Hof niet overschreden.

Extra beveiligde inrichting

8. Gezien de door het Hof veelvuldig gemaakte afwegingen kan een extra beveiligde inrichting nodig zijn, zonder in strijd te komen met de mensenrechten. Maar wanneer de aandacht volledig is gericht op de

veiligheid, bestaat wel het risico dat andere belangen uit het oog worden verloren. In de zaken van **Kobus Lorse en Frans van der Ven** die beiden langdurig gedetineerd zaten in de Extra Beveiligde Inrichting (EBI) te Vught leidde dat tot klachten tegen Nederland over de stelselmatige visitaties gedurende een periode van zes, respectievelijk drieënhalf jaar, bovenop alle overige veiligheidsmaatregelen in de EBI. Het Europese Hof benadrukt in de arresten over hun klachten dat ook in een *high security context* een gedetineerde moet worden behandeld met respect voor hun menselijke waardigheid. Dat betekent dat niet zonder meer voorbijgegaan kan worden aan het feit dat een herhaaldelijke strip-search door de betrokkene als zeer vernederend kan worden ervaren. Op zichzelf genomen kunnen "close body" onderzoeken nodig zijn waaronder ook anale inspecties, met name in situaties waarin naar de ervaring heeft geleerd verboden objecten verborgen in de recta van gevangenen de inrichting worden binnengesmokkeld.⁹ Maar zonder een overtuigende concrete aanleiding en zonder een redelijke afweging van belangen, verwordt de routinematige stripsearch tot een aantasting van de menselijke waardigheid van betrokkenen.

Nederland werd daarom veroordeeld wegens een onmenselijke of vernederende behandeling, die in strijd was met artikel 3 EVRM. De uitspraken in de zaken **Lorse en Van der Ven** noopten tot beëindiging van het automatisme dat inherent was aan de standaard van wekelijkse visitaties. Het regiem in de EBI is daarna aangepast.

Medische zorg

9. De overheid draagt bijzondere verantwoordelijkheid voor mensen die vanwege hun opsluiting volledig afhankelijk zijn van het regime in de inrichting. Die verantwoordelijkheid raakt natuurlijk in het bijzonder de medische zorg.

De vraag is

- a. of er voldoende aandacht is voor de medische conditie van de gedetineerde; en
- b. hoe het staat met de toegankelijkheid van medische zorg naar keuze in de penitentiaire inrichtingen

Er is een extra zorgplicht voor zeer kwetsbare gevangenen, bijvoorbeeld **suïcidale gedetineerden**. Medische kwesties aangaande gedetineerden worden bij het Hof meestal behandeld op grond van artikel 3 van het EVRM, inhoudende het recht om niet inhumain te worden behandeld. Het Hof komt

⁹ Zie ook recent QUATRIÈME SECTION DÉCISION Requête no 37648/02 Orazio PAOLELLO contre l'Italie

in dergelijke zaken niet snel tot een veroordeling van de aangeklaagde Staat. De drempel ligt dus relatief hoog. Wanneer het gaat om de *niet-fysieke aspecten* van humane behandeling, met name bij de vraag of er sprake is van **vernederende behandeling**, ligt de drempel lager. Een politieagent die een minderjarige gearresteerde jongen recalcitrant vindt en hem een oorvijs verkoopt handelt volgens een recente uitspraak van ons Hof in strijd met het verbod van vernederend behandelen (zaak **Bouyid tegen België, 28 september 2015**). Die uitspraak heeft uiteraard ook consequenties voor bejegening in penitentiaire inrichtingen.

Een paar voorbeelden om duidelijk te maken dat door het Hof niet snel wordt aangenomen dat er sprake is van **inhumane behandeling**.

In de zaak **Aerts tegen België**, 30 July 1998, gaat het om een persoon die zijn ex-vrouw met een hamer ernstig had mishandeld en daarvoor vast zat. Hij was in een psychiatrische vleugel van een gevangenis geplaatst. Hij klaagde over de detentieomstandigheden, die (ook) volgens het CPT beneden het ethisch aanvaardbare niveau waren. Maar het Hof oordeelde toch dat de omstandigheden niet zodanig slecht waren dat gezegd kon worden dat de behandeling inhumaan of vernederend was. Er was immers *geen aantoonbare verslechtering* in de toestand van de betrokkene opgetreden.

In **Novak v. Croatia**, 14 June 2007 werd geklaagd over het feit dat gedurende detentie geen behandeling was gegeven voor een post traumatische stressstoornis van de gevangene. Ook hier strandde de klacht op *gebrek aan bewijs van schadelijke effecten* op zijn gezondheid.

In **Cocaign v. France**, 3 November 2011 is de klager lijdende aan ernstige psychiatrische aandoeningen. Hij zat een straf uit wegens poging verkrachting met geweld. In gevangenschap doodde hij een mede-gevangene, waarna hij de borstkas opensneed en de longen opat. Hij werd daarvoor nog eens tot dertig jaar veroordeeld en hij werd bovendien disciplinair vijftwintig dagen solitair opgesloten. Het enkele feit dat hij lijdende was aan een psychische stoornis maakte volgens het Hof nog niet dat de eenzame opsluiting in strijd kwam met het verbod van inhumane behandeling.

De drempel tot een veroordeling wegens inhumane behandeling, ligt dus hoog, maar niettemin wordt in vele zaken toch wel een schending van mensenrechten (wegens inhumane behandeling) geconstateerd:

In **Romanov v. Russia**, 20 October 2005, gaat het om een persoon die leed een ernstige dissociatieve psychopathie. Hij verbleef meer dan een jaar in een overbevolkte psychiatrische afdeling van een PI. Zijn gezondheid was daardoor aantoonbaar ernstig achteruit gegaan. Het Hof concludeerde op grond daarvan dat zijn behandeling inhumaan was.

In **Kucheruk v. Ukraine** 6 September 2007 gaat het om een persoon die lijdt aan chronische schizofrenie. Hij klaagde in Straatsburg met succes over het feit dat hij vastgeketend in eenzame opsluiting werd geplaatst, zonder dat adequate behandeling van zijn psychiatrische aandoening plaatsvond.

In **Dybeku v. Albania** 18 December 2007 is de klager lijdend aan paranoïde schizofrenie. Hij was veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf wegens moord en bezit van explosieven. Zonder dat rekening was gehouden met zijn persoonlijkheid werd hij geplaatst in een gewone gevangenis tussen gezonde gevangenen. Door geen rekening te houden met de psychiatrische aandoening van deze man vond het Hof dat hij inhumaan was behandeld.

Slawomir Musiał v. Poland 20 January 2009 betreft een epilepsiepatiënt met schizofrenie en andere stoornissen. De omstandigheden waarin hij gedetineerd werd gehouden voldeden al niet voor gewone gevangenen, laat staan voor een kwetsbare persoon, die hij was. De aard, de duur en de wijze van behandeling was inhumaan en vernederend, volgens het Hof

Raffray Taddei v. France 21 December 2010, betreft een man die leed aan het Munchausen syndroom, zijn lijden ging gepaard met hevige angsten. Het ontbreken van zorg leverde een inhumane behandeling op.

G. v. France (no. 27244/09) 23 Februari 2012, gaat over een schizofrene man die tot tien jaar was veroordeeld, maar die nadien ontoerekenbaar werd geacht voor zijn daden. Gedurende vier jaar gevangenschap was hij niet voor zijn psychische aandoening behandeld: Schending.

M.S. v. the United Kingdom (no. 24527/08) 3 Mei 2012 betreft een geesteszieke man die in een politiecel wordt gehouden, ondanks acuut geestelijk lijden. Zijn menselijk waardigheid werd daardoor aangetast ook al had de politie hem niet opzettelijk een adequate behandeling onthouden.

L.B. v. Belgium (no. 22831/08) 2 Oktober 2012; klager zat tussen 2004 en 2011 continu vast in een psychiatrische vleugel van een PI. Dat was strijdig met art.

5.1 (vrijheidsberoving) omdat de condities volstrekt niet overeenstemden met de noden van de betrokkene zoals die wel gekend waren door de autoriteiten.

Suicide-gevaar

10. De overheid heeft een bijzondere plicht het recht op leven te beschermen. Indicaties van suicidegevaar moeten dan ook serieus worden genomen. Onvoldoende geestelijke zorg kan uiteraard fatale gevolgen hebben. Tegelijkertijd is duidelijk dat zelfdoding niet altijd is te voorkomen. In een aantal gevallen betreffende suicide of een poging daartoe heeft het Hof geoordeeld dat de autoriteiten geen blaam trof, bijvoorbeeld in

In **Kudla v. Poland** 26 Oktober 2000 (Grote Kamer) –pogingen zelfdoding
De klager die leed aan een chronische depressie probeerde tweemaal zich van het leven te beroven. De klacht betrof het gebrek aan behoorlijke behandeling van zijn psychische klachten. Het Hof constateerde dat klager wel degelijk herhaaldelijk was onderzocht door specialisten en ook dat hij psychiatrische zorg had gekregen. Geen schending

In **Keenan v. the United Kingdom** 3 April 2001 gaat het om een jongeman die zich van het leven had beroofd. Hij had een medische geschiedenis van paranoïa en agressie, inclusief automutilatie. Maar een medische vaststelling van schizofrenie was er niet geweest. Daardoor kon niet worden vastgesteld dat de gevangenisautoriteiten hadden gefaald in de bescherming van zijn recht op leven. Maar wel vond het Hof dat de *disciplinaire straf* die aan hem was opgelegd inhumain was, gezien zijn psychische toestand; die straf had zijn weerstand mogelijk gebroken en die straf was niet in overeenstemming met het vereiste van waardige bejegening (wel schending van artikel 3)

Ook in **Renolde v. France** 16 Oktober 2008 gaat het om de gevolgen van een disciplinaire straf (45 dagen) die werd gevolgd door suicide. Zowel het recht op leven als het recht op een humane behandeling was volgens het Hof geschonden doordat de Franse autoriteiten geen gevolg hadden gegeven aan hun bekendheid met de psychische aandoeningen van de betrokkene. De zware disciplinaire straf had voorzienbare gevolgen voor een zo kwetsbare persoon.

Hongerstaking

11. Er zijn verschillende manieren waarop gedetineerden kunnen proberen hun wensen te realiseren. Een van de meest ingrijpende middelen is de hongerstaking waardoor de autoriteiten voor dilemma's worden gesteld.

Uitgangspunt moet zijn dat het niet aannemelijk is dat gedetineerden lichtvaardig overgaan tot een zo ingrijpend protestmiddel.

De zaak **Horoz v. Turkije**, 31 Maart 2009, betreft een gevangene die overlijdt ten gevolge van een hongerstaking. Hij was tot de hongerstaking overgegaan vanwege de introductie van een zogenaamd F-type gevangenissen, waar twee of drie personen in een cel overnachten ipv op slaapzalen zoals daar gebruikelijk was. De klacht van nabestaanden was dat hun zoon niet was vrijgelaten, in strijd met het advies van een forensisch arts. Het Hof oordeelde dat er geen oorzakelijk verband was tussen de geweigerde vrijlating en de dood van betrokkene die zelf ieder medisch ingrijpen tijdens de hongerstaking had geweigerd.

In de zaak **Nevmerzhitsky v. Ukraine** 5 April 2005 is aan de orde of **dwangvoeding** mag worden toegepast op een gedetineerde in hongerstaking. Het Hof overwoog dat een therapeutisch noodzakelijke maatregel op zich niet als vernederend of inhumain kan worden gezien en dat dat ook geldt voor gedwongen voeding mits die plaats vindt met het oog op het redden van het leven van betrokkene. In dit geval was de betrokkene geboeid op een stoel geplaatst en door middel van een rubber buisje was voedsel toegediend. Vanwege het ontbreken van medische rechtvaardiging voor dergelijk ingrijpen oordeelde het Hof zelfs dat sprake was geweest van foltering, een uitzonderlijk zware kwalificatie.

In de zaak **Ciorap v. Republic of Moldova** 19 June 2007 werd de gedwongen toediening van voedsel ook in strijd geacht met het recht op een humane behandeling, omdat daar op het moment van ingrijpen geen sprake was van een levensbedreigende situatie voor de betrokkene. In dat geval was de gedwongen toediening van voedsel alleen gebruikt als een middel om het protest te doorbreken. De wijze waarop de dwangvoeding plaats vond, achtte het Hof in deze zaak inhumain, een gebruikelijke kwalificatie in een dergelijke zaak.¹⁰

Zinvolle straf

¹⁰ In een aantal zaken heeft het Hof verzoekers met goed gevolg de opdracht gegeven een gaande hongerstaking te stoppen. Dat gebeurt alleen in het geval er ernstig risico is voor onherstelbare schade (voorbeelden *Ilascu v. Moldova and Russia* 8 July 2004 (Grand Chamber: *Rodić and Others v. Bosnia and Herzegovina* 27 May 2008).

12. De overheid heeft een zorgplicht humaan om te gaan met onder haar verantwoordelijkheid opgesloten personen. Bij veroordeelde gedetineerden is door het EHRM de laatste jaren in toenemende mate de nadruk gelegd op het belang dat de detentie zinvolle penologische doelen moet dienen om terugkeer naar de samenleving te bevorderen. In 2013 heeft het EHRM in de zaak **Vinter en Anderen tegen het Verenigd Koninkrijk**, 9 juli 2013, nos. 66069/09, 130/10 en 3896/10, geoordeeld dat de tot levenslang veroordeelde in beginsel uitzicht moet hebben op (voorwaardelijke) vrijlating als de verdere tenuitvoerlegging van zijn straf geen penologische doelen meer dient. In de gewone kamerzaak voorafgaand aan de GK Vinter, is door het Hof voor het eerst expliciet en in die bewoordingen het vereiste van penologische doelen van straf centraal gesteld. Nadien is dat regelmatig het geval. Vinter leert dat de hoop op een vrijlating er vanaf het begin van de tenuitvoerlegging van de straf moet zijn. Staten moeten dan ook zorgen voor een behoorlijke review van de straf, uiterlijk na bijvoorbeeld vijftwintig jaar.

Het kenmerk dat de vrijheidsstraf zinvolle penologische doelen moet dienen is na Vinter volop in ontwikkeling in de rechtspraak van het Hof. De **'terugkeer in de samenleving'** is het uitgangspunt dat door het EHRM omarmt. Praktijken die in de weg staan aan de bevordering van resocialisering en normalisering zijn daarmee strijdig.

13. Het is een essentieel onderdeel van het recht van een gevangene op eerbiediging van het gezinsleven dat de gevangenis autoriteiten hem helpen bij het onderhouden van contacten met zijn naaste familie (zie Messina v. Italië (nr. 2), nr. 25498/94, § 61, EVRM 2000 -X). Beperkingen op contacten met andere gevangenen en met familieleden, opgelegd door gevangenis, zijn door het Hof beschouwd als een "inmenging" met de rechten beschermd door artikel 8 van het Verdrag. Het plaatsen van een veroordeelde in een bepaalde gevangenis kan mogelijk een probleem opleveren, indien de gevolgen ervan voor de aanvrager privé- en gezinsleven verder gaan dan de "normale" ontberingen en de beperkingen die inherent zijn aan het concept van de gevangenisstraf. In de zaak **Chodorkovski tegen Rusland** oordeelde het Hof dat het nauwelijks denkbaar was dat er geen vrije plaatsen in een van de vele kolonies dicht bij Moskou beschikbaar waren en dat de enige twee kolonies die vrije ruimte hadden meer dan duizend kilometer van zijn familie verwijderd waren. Volgens het Hof was de aantasting van het gezinsleven van de aanvrager onevenredig was.

In de recente zaak **Khoroshenko tegen Rusland**, 30 juni 2015, no. 41418/04, gaat het om bezoekrecht voor gedetineerden en om het recht familie en vriendschapsrelaties te kunnen onderhouden tijdens de tenuitvoerlegging van de straf. Khoroshenko zat een levenslange straf uit na een omzetting van de opgelegde doodstraf. Tijdens de eerste tien jaar van die straf werd hem slechts eenmaal per zes maanden bezoek gegund van twee personen gedurende enkele uren, in het bijzijn van bewaking. Andere contacten, behalve briefwisseling, waren verboden. Het Europese Hof bepaalt in deze zaak, duidelijker dan voorheen, de betekenis van het recht op familie en privéleven in gevangenschap op basis van de Conventie, internationale rechtsvergelijking, en tal van juridische instrumenten aangaande de tenuitvoerlegging van straf, constaterend dat de trend in Europa gaat in de richting van rehabilitatie. Daaruit wordt geconcludeerd dat gedetineerden een zo normaal mogelijk leven moeten kunnen leiden. **Zo normaal mogelijk**. Dat lijkt mij een bruikbare toetssteen bij uw toezicht op detentie.

Dank u